

Československé cukrovary a cukrovarníci v Íránu

CZECHOSLOVAK SUGAR INDUSTRY IN IRAN

Adéla Jůnová Macková

Archiv Národního muzea a Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Rozpad Rakousko-Uherska v roce 1918 znamenal obrovský předěl ve vývoji průmyslu a zahraničního obchodu v českých zemích. V rámci monarchie patřily Čechy, Morava, Slezsko, Dolní a Horní Rakousko k průmyslově nejrozvinutějším regionům. Odbyt výrobků z těchto zemí se realizoval na cly chráněných trzích monarchie s 52 miliony obyvatel. Z českých zemí se do ciziny vyvážely hlavně textil, cukr, slad, sklo a porcelán. Nový nástupnický stát, Československá republika, se stal druhým nejvyspělejším státem střední Evropy, hned po Německu. Bylo zde soustředěno 60–70 % průmyslové kapacity celé bývalé monarchie, v některých průmyslových odvětvích, jako sklářství či keramický průmysl, dokonce 90 %, ovšem pouze 26 % obyvatel.

Pro třetinu průmyslové produkce bylo nutné hledat odbyt v cizině. To byl velmi nesnadný úkol, neboť trhy monarchie byly méně náročné, než trhy západní Evropy, respektive trhy světové. Další velkou překážkou byla velmi malá zkušenost československých firem s mezinárodním obchodem, který před válkou obstarávaly zahraniční obchodní společnosti v Terstu, Vídni a Berlíně. Československé výrobky si tak musely hledat nová odbytiště a hlavně důvěru nového spotřebitele (1).

Československo vyváželo své zboží do Íránu po celé meziválečné období, ale teprve ve 30. letech můžeme sledovat značné zvýšení této obchodní výměny. V tomto desetiletí též došlo k zásadnímu obratu oproti dvacátým létům: vývoz těžkého průmyslu převážil plnou měrou vývoz průmyslu lehkého. Tento posun byl způsoben jednak značným vývozem československých zbraní do Íránu (ČKD, Zbrojovka Brno, Škodovy závody), jednak vývozem pro nově budovaný iránský průmysl a s ním spjatým vývojem dopravní infrastruktury v této zemi.

Škodovy závody v Íránu

Škodovy závody se v Íránu pokoušely prosadit od roku 1932, kdy byl do Teheránu vyslán jejich zaměstnanec, inženýr, který měl za úkol zmapovat trh a sledovat státní zakázky. V roce 1933 získaly Škodovy závody velkou státní zakázku na strojní zařízení šesti cukrovarů a na stavbu tří z nich a o několik měsíců později ještě zakázku na strojní zařízení a stavbu cukrovaru v Mázandaránu. Tento počáteční úspěch byl jedním z důvodů k rychlému založení firmy Sociétés Iranienne Skoda v Teheránu, jež pro Škodovy závody v Plzni pracovala jako komisionářská firma. Jednala na základě plné moci Škodových závodů, ale úředníci delegovaní k této firmě z Plzně měli smlouvu přímo s firmou iránskou. Škodovy závody se tak vyhnuly registraci své – tedy zahraniční firmy v Íránu. To bylo jednak drahé, jednak hrozilo zvyšování daní pro zahraniční firmy. Pod svou

zkratkou známá S. I. S. byla založena v prosinci 1933 (2). Vzhledem k tomu, že některé zakázky byly dělány „na klíč“, tedy stavbou počínaje a strojním zařízením konče, včetně personálu z Československa, byla k S. I. S. připojena i Konstruktiva, která prováděla stavební práce. V roce 1935 začala v Íránu pracovat také pobočka Omnipolu, protože Škodovy závody část svých dodávek kompenzovaly vývozem iránského zboží (3).

Škodovy závody vyvážely v letech 1932–1938 do Íránu strojní celky pro továrny (především strojní zařízení pro cukrovary a stroje pro továrny na zpracování tabáku), nákladní automobily a zbraně (4). V Íránu postavily kolem 80 silničních a železničních mostů a stavěly budovy pro cukrovary, pro elektrárnu a státní tabákovou továrnu (společně s firmou Lanna) v Teheránu a cementárnu v Šachabdulazimu, obilní silu (společně s firmou Lanna). Podílely se též na výstavbě významných teheránských budov jako bylo divadlo a Justiční palác (5).

ČKD a cukrovar v Keredži

ČKD získaly svou první zakázku v Íránu v roce 1931. Inženýr Mladějovský podepsal kontrakt na stavbu cukrovaru v Keredži v červnu 1931 v Paříži (6). Během podzimu byl do Íránu dopraven potřebný materiál a v roce 1932 byla zahájena první kampaň. Tato kampaň nedopadla tak úspěšně, jak by si iránská vláda přála, a otázka úprav cukrovaru a doplatek poslední finanční splátky se po dlouhém dohadování dostaly k arbitrážnímu soudu. Ten nakonec dopadl úspěšně pro ČKD (7). Díky tomu,

Obr. 1. Stavba mostu v Íránu (Archiv Škoda)

Obr. 1. Skládání beden v Chahi (Archiv Škoda)

že tento podnik nakonec vyšel íránské vládě vstříc s cenami za nutné úpravy, které nakonec hradila íránská strana, získala ČKD v následujících letech státní zakázky na značný počet tanků a vojenské výzbroje do Íránu (8).

Spor ČKD a Škodových závodů

V roce 1933, kdy probíhal spor mezi íránskou vládou a ČKD, byla vyhlášena další státní zakázka na strojní zařízení 6 cukrovarů. ČKD se nejprve snažila tuto zakázku získat bez výběrového řízení výměnou za přestavbu cukrovaru v Keredji, ale v dubnu 1933 bylo na tuto státní zakázku vypsáno výběrové řízení. Přihlásily se pouze čtyři firmy, dvě německé a dvě československé. Německé firmy nakonec ze soutěže odstoupily, protože nebyly schopné splnit technické podmínky, totiž aby byl cukrovar stejný jako ten v Keredi. S tímto ustanovením měly problém i Škodovy závody, neboť některé strojní díly měla ČKD patentované. Škodovy závody se zaručily za stejný výkon cukrovaru a zpočátku počítaly i s odkoupením licencí od ČKD, ale k tomu nakonec nedošlo (9). Zakázku získaly Škodovy závody, které se jí zavázaly realizovat přibližně za 10 mil. Kč za jeden cukrovar, což ostatní zúčastněné firmy pokládaly za finančně nepřijatelné.

Výstavba šesti cukrovarů – Čechoslováci v Íránu

V dubnu 1933 podepsaly Škodovy závody smlouvu na strojní zařízení pro šest cukrovarů (v Chahi, Varamin, Marv Dasht, Chahabad, Miandoab, Mashhad), ještě v tom samém roce získaly zakázku na dodávku strojního zařízení a stavbu budov v Mázandaránu (za stroje dostaly 15 mil. Kč). Postupně získaly další objednávky na stavbu budov cukrovarů v Chahabad a Mashhad (každá tato stavba vyšla na 10 mil. Kč). V roce 1937 pak ještě Škodovy závody přemístily zařízení z Chahi do Araghu (10).

Škodovy závody organizovaly dopravu vyrobených strojních celků do Íránu, stavbu budov, smontování strojů a uvedení cukrovarů do provozu (11). Zásilky zařízení byly během října a listopadu poslány přes Hamburk a Antverpy do íránského přístavu Bandar Shahpur, odkud bylo zboží přeloženo na vlak do Dezfulu, kde bylo uloženo ve velkých skladech. Dále bylo převáženo na automobilech, které byly do Íránu dopraveny ze

Obr. 3. Cukrovar v íránském Chahi (Archiv Škoda)

Škodových závodů přes Terst do Bejrútu a dále po vlastní ose. „28. 11. (1933) odpoledne vyjel jsem z Beyrouthu a byl jsem o 10 hod. večer v Damašku. Při této jízdě jsem velmi citelně pohřešoval dostatečné zaběhnutí strojů a bylo skutečným kouzlem, dostat stroje přes Libanon bez zdržení, neboť to jsou dvě stoupání 2 000 m a 1 600 m.“ (12) Automobily vezly část zařízení, náhradní díly a osobní automobily pro potřebu vedení cukrovarů.

Cukrovarny byly stavěny a uváděny do provozu ve třech cyklech po dvou objektech. První byly budovány cukrovarny ve Varamin a Chahi. Díky zápisům ze schůzí Škodových závodů můžeme proniknout do organizace celé výstavby a zároveň můžeme sledovat rozvoj československé komunity v Íránu. Vedením montáže obou cukrovarů byli pověřeni Inženýři Janák a Vychodil, kterým bylo přiděleno dohromady 24 montérů a několik chemiků, kteří pracovali jak na montáži, tak následně zůstávali jako personál cukrovarů placený již perskou vládou (13).

Další podrobnosti se dochovaly k zahájení kampaně cukrovarů v Marv Dashtu a Chahabadu v roce 1936. Část specializovaných dělníků a chemiků byla po předání prvních dvou cukrovarů převedena na nové pracoviště a část přijela z Československa. Smlouva íránské vlády a S. I. S. o úhradě nákladů spojených s vysláním a angažováním cukrovarnických specialistů byla podepsána dne 29. ledna 1936. Náklady nesměly přesáhnout částku 54 700 Rls měsíčně (69 469 Kč), přičemž náklady na dopravu, vízum a očkování se pohybovaly mezi 2 500 až 3 500 Kč. V tomto případě se nám dochovala též tabulka se jmény jednotlivých pracovníků i s jejich měsíčním finančním ohodnocením, které se pohybovalo od 3 175 do 3 810 Kč měsíčně pro specializovaného dělníka a od 4 445 po 5 518 Kč pro inženýra (14).

Díky činnosti S. I. S., stavbám cukrovarů, dalších továren i významných budov po celém Íránu se ve 30. letech 20. století značně rozrostla i československá komunita v této zemi. Podle statistiky, kterou vedl československý zastupitelský úřad, vzrostl počet československých občanů z 55 v roce 1930 na 250 v roce 1937, kdy byla komunita nejpočetnější (15). Tuto statistiku je však nutné brát s určitou rezervou, neboť například za rok 1932 uvádí 70 osob, což je velmi nízký počet pro období, kdy ČKD stavěla cukrovar v Keredji. Vzhledem k velkému počtu zaměstnanců Škodových závodů v Teheránu byl při S. I. S. zřízen československý klub. První návrh na zřízení klubu pochází z podzimu 1937, schválen byl jako soukromý podnik dne 25. dubna 1938 jako knihovna, čítárna a jídelna pro firemní zaměstnance.

Závěr

Škodovy závody vyvezly do Íránu od roku 1932 do poloviny roku 1938 zboží a práci za 521 mil. Kč. Celkový československý vývoz do této země za stejné období činil 596 mil. Kč. Můžeme říci, že se vývoz a dovoz Škodových závodů, neboť Omnipol stál za téměř 100 % íránského dovozu do Československa, podílel okolo 90 % na celkové obchodní výměně mezi Íránem a Československem. Je třeba zdůraznit, že právě státní zakázka na cukrovarnické strojní zařízení pro šest íránských cukrovarů a na ní navázaná stavba celého cukrovaru či jeho částí měla značný podíl na tomto výsledku.

Tento článek byl vypracován za podpory GA ČR, 409/09/0295.

Souhrn

Príspevek sa venuje problematike československého vývozu v medzi-válečné dobe, kedy si československý průmysl hledal nová odbytíště pro své výrobky. Orient skýtal značné vývozní možnosti a obzvláště Írán, který budoval svůj národní průmysl, byl zajímavým trhem, hlavně v době velké světové krize. Ve 30. letech 20. st. vyvezly ČKD a Škodovy závody do Íránu strojní zařízení pro cukrovarnický průmysl. V souvislosti s výstavbou cukrovarů nacházíme v Íránu početnou československou komunitu.

Klíčová slova: cukr, cukrovar, Írán, Škodovy závody, státní zakázka.

Poznámky, prameny a literatura

- LACINA, V.: *Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929*. Praha, 2000.
- Archiv Škoda, fond GŘ-zastoupení, k. č. 106. Zastupitelské ujednání mezi Škodovými závody a S. I. S. „Potvrzujeme tímto, že jsme s Vámi uzavřeli následující ujednání: 1) Předáváme Vám, pokud nejsme nebo nebudeme jinak v dodávkách našich výrobků podmínkami licenčními nebo jinými ujednáními vázání, vybraní zastoupení pro celé území imperie Perské pro prodej veškerých výrobků, jak našich závodů, tak i našich závodů koncernových a závodů spřátelených nám firm.“
- Archiv Ministerstva zahr. věcí (AMZV), sekce IV., k. č. 482, sine.
- Viz KARLICKÝ, V.: *Dělostřelecké zbraně*. Praha, 1975. JÍŠA, V.; VANĚK, A.: *Škodovy závody 1918–1938*. Praha, 1962. Archiv Škoda, fond Karlický (ve zpracování), a další fondy týkající se jednotlivých typů zbrojní výroby.
- Tuto budovu navrhl český architekt Stanislav Sůva (1912–1987), pracoval pro Konstruktivu, která ho v roce 1936 vyslala do Teheránu, kde pracoval v rámci S. I. S.
- Státní oblastní archiv (SOA), fond ČKD, k. č. 278, inv. č. 1361, Cestovní zpráva Ing. B. Mladějovského ze dne 18. června 1931, sine. „Ofertní řízení 6. VI. na perské legaci v Paříži rozhodlo v náš prospěch.“ (Pro srovnání nabídka Škodových závodů činila za cukrovar v Keredji 440.000 \$, nabídka ČKD 391.984 \$ tzn. 13.229.460 Kč).
- AMZV, sekce IV., k. č. 482, č. j. 149.812. Zpráva ČKD pro MZV ze dne 28. listopadu. Rozhodnutí arbitráže ze dne 22. září 1934. Dokumenty v tomto kartonu se týkají celkově sporu íránské vlády s ČKD. Zprávu o tomto sporu můžeme nalézt například i v Britských pramenech, viz National Archives, fond Foreign Office 416/92, Further Correspondence respecting Persia, Parts 34 to 37 1933–1934 (E 6478/6478/34) Sir R. Hoare to Sir John Simon, Tehran, October 6, 1934.
- Viz více k tomuto tématu SOA, ČKD, k. č. 278, inv. č. 1356 a 1352. Prodej tanků do Íránu.

Obr. 4. Manipulace s řepou před cukrovarem Mashhad (Archiv Škoda)

- K soutěži o íránské cukrovary viz více AMZV, sekce IV., k. č. 482; NA, MZV-VA, k. č. 1602, Československo a Orient; Archiv Škoda, fond GŘ, č. k. 385, inv.č. K2826.
- K úvěrování těchto zakázek viz Archiv České národní banky (AČNB), fond ŽB, SI/C-1, přílohy k protokolu výkonného výboru Živnobanky v 30. letech 20. st.
- Archiv Škoda, fond GŘ, k. č. 864, inv.č. 4423, cukrovary-korespondence, Zápis o schůzi v obchodním ředitelství v Praze dne 26. října 1933 v záležitosti organizace vyřízení objednávky perských cukrovarů. A dále Zápisy z konferencí o dodávkách do Persie ze dne 1. srpna 1933 a o exportu do Orientu konané dne 31. srpna 1933 v Praze.
- O této cestě více viz Archiv Škoda, fond GŘ-VAŘ-ROCH, k. č. 11, inv. č. 121, různé. Dopis Vladimíra Jahna (vedoucí dopravy automobilů do Íránu), Kermanschah 19. prosince 1933 o přepravě nákladních automobilů do Íránu.
- Archiv Škoda, fond GŘ, č. k. 864, inv. č. 4423, cukrovary-korespondence, Zápis o schůzi v obchodním ředitelství v Praze dne 26. října 1933 v záležitosti organizace vyřízení objednávky perských cukrovarů.
- Archiv Škoda, fond GŘ, k.č. 863, inv. č. 4422, zahr. odd. č. j. 3515/Čr. BK. Kontrakt s íránskou vládou o úhradě nákladů angažování cukrovarnického personálu.
- AMZV, sekce I1-I2, Diplomatický sbor, Teherán, k. č. 100.
- Archiv Škoda, fond GŘ-zastoupení, k. č. 106. Dokumenty k návrhům k založení a k samotnému založení klubu S. I. S. v Teheránu z let 1937–1938.

Jůnová Macková A.: Czechoslovak Sugar Industry in Iran

This study examines the Czechoslovak export to Iran in the interwar period. Oriental trade granted good possibilities for the Czechoslovak industry, mainly during the Great Depression. During the 1930s, ČKD and Škodovy závody exported machinery for the Iranian sugar industry. Due to these works, many Czechoslovak citizens came to Iran.

Key words: sugar, sugar industry, Škodovy závody, Iran, government contract.

Kontaktní adresa – Contact address:

Mgr. Adéla Jůnová Macková, Otovická 621, 193 00 Praha 9 Horní Počernice, Česká republika, e-mail: mackovija@volny.cz; adela_junova@nm.cz